

5. ΒΕΛΓΙΟ – ΚΑΤΩ ΧΩΡΕΣ – ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ

ΒΕΛΓΙΟ

Λίνα Βεντούρα

Η ελληνική παρουσία στο Βέλγιο έγινε αισθητή μόνο κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Ός τα μέσα της δεκαετίας του 1950 οι χίλιοι περίπου Έλληνες της χώρας αυτής ήταν, στην πλειονότητά τους, εγγράμματοι έμποροι ή γενικότερα ελεύθεροι επαγγελματίες. Από το 1953 ως και το 1964 η εικόνα αυτή αλλάζει ποσοτικά και ποιοτικά: στην περίοδο αυτή ο αριθμός των Ελλήνων που ζούσαν στο Βέλγιο πολλαπλασιάστηκε δραματικά, φτάνοντας τα 20.069 άτομα. Οι περισσότεροι έρχονταν τώρα για να εργαστούν στα βελγικά ανθρακωρυχεία. Πάντως, παρά την κατακόρυφη αύξηση του αριθμού τους, οι Έλληνες στο Βέλγιο παρέμειναν λίγοι, τόσο σε απόλυτο αριθμό όσο και συγκριτικά με τις άλλες μεταναστευτικές ομάδες που εγκαταστάθηκαν στη χώρα, και ακόμα περισσότερο σε σχέση με εκείνους που κατευθύνθηκαν στην Ομοσπονδιακή Γερμανία. Πρώην αγρότες οι περισσότεροι, στρατολογήθηκαν από τους εκπροσώπους που έστειλαν τα βελγικά ανθρακωρυχεία στην Ελλάδα, οι οποίοι είχαν αναλάβει την οργανωμένη μετακίνηση εργατών, ακόμα και πριν υπογραφεί η ελληνοβελγική συμφωνία μετανάστευσης του 1957. Παρ' όλο που οι διαδικασίες μετακίνησης Ελλήνων για να εργαστούν στα βελγικά ανθρακωρυχεία ξεκίνησαν αρκετά χρόνια νωρίτερα από την υπογραφή της ελληνογερμανικής συμφωνίας μετανάστευσης του 1960, μόλις το 3% των Ελλήνων, που επέλεξαν την ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση, κατευθύνθηκαν προς το Βέλγιο. Από αυτούς το 30% είχε επιστρέψει στην Ελλάδα πριν το 1965. Ωστόσο ο ελληνικός πληθυσμός του Βελγίου –ο οποίος προερχόταν σε μεγάλο βαθμό, όπως και αυτός που εγκαταστάθηκε στη Γερμανία, από τη Βόρεια Ελλάδα– εξακολουθούσε να αυξάνεται έως το 1970, οπότε και έφτασε τα 22.354 άτομα, εξαιτίας της επανασύνδεσης των οικογενειών και της γέννησης των παιδιών όσων παρέμεναν. Σήμερα, συνυπολογίζοντας τους πολυάριθμους μόνιμους υπαλλήλους διεθνών και ευρωπαϊκών οργανισμών και τους φοιτητές, και λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι σημαντικός αριθμός (περίπου 5.500 άτομα) των ελληνικής καταγωγής κατοίκων της χώρας έχει πλέον βελγική υπηκοότητα –και συνεπώς στις απογραφές καταμετράται στο γηγενή πληθυσμό– οι ελληνικής υπηκοότητας κάτοικοι του Βελγίου ανέρχονται περίπου σε 18 με 20.000 άτομα.

Η οργανωμένη από έναν εργοδοτικό οργανισμό μορφή της μετανάστευσης, το εξαιρετικά σύντομο διάστημα (ούτε μία δεκαετία) κατά το οποίο μετακινήθηκε η μάζα των μεταναστών, η υψηλή γεωγραφική κινητικότητα τους –παλιννόστηση ή μετακίνηση σε άλλη χώρα– και η πρόωγη επανασύνδεση των περισσότερων μεταναστευτικών οικογενειών αποτελούν μερικά από τα χαρακτηριστικά της μετακίνησης των Ελλήνων προς το Βέλγιο. Το γεγονός της αρχικής πρόσληψης του συνόλου σχεδόν των ανδρών από τα ορυχεία προσέδωσε πολύ υψηλό βαθμό κοινωνικής και οικονομικής ομοιογένειας στην ελληνική παροικία του Βελγίου κατά το πρώτο διάστημα της εγκατάστασής τους.

Από τη στιγμή της άφιξής τους στο Βέλγιο οι άνδρες, οι οποίοι μετανάστευαν αρχικά μόνοι τους, εισάγονταν αμέσως, χωρίς να έχουν προσαρμοστεί στοιχειωδώς στις νέες συνθήκες και χωρίς καμία προετοιμασία, στο χώρο των ανθρακωρυχείων και τις άγνωστες, για εκείνους, απαιτήσεις της εργασίας σε αυτά. Πολλοί δεν άντεχαν την εμπειρία της κα-

117

θόδου στις στοές και της υπόγειας εργασίας, με αποτέλεσμα να εγκαταλείπουν το Βέλγιο αμέσως ή ύστερα από μερικές εβδομάδες. Η μεγάλη φτώχεια, η πιεστική ανάγκη να συνδράμουν οικονομικά την οικογένεια που είχε παραμείνει στην Ελλάδα ή το κίνητρο της αποταμίευσης ενός μικρού κεφαλαίου καθήλωσαν όσους παρέμειναν στα ορυχεία για ένα έως πέντε, τουλάχιστον, χρόνια στο Βέλγιο.

Μετά από ορισμένα έτη εργασίας στα ορυχεία, οι μετανάστες είχαν το δικαίωμα να αποκτήσουν άδεια εργασίας σε άλλους οικονομικούς τομείς. Στη δεκαετία του 1960 το σύνολο, σχεδόν, των Ελλήνων μεταπήδησε από τα ορυχεία προς τις βιομηχανίες και μετακινήθηκε από τις ανθρακοφόρες περιοχές προς τις Βρυξέλλες και άλλα αστικά κέντρα, όπου ένα μικρό ποσοστό κατάφερε να ανοίξει εστιατόριο ή καφενείο ή να αγοράσει ταξί. Η εργασία στις βιομηχανίες μπορεί να ήταν λιγότερο σκληρή και επικίνδυνη σε σύγκριση με τα ορυχεία, δεν έπαυε όμως να είναι εξουθενωτική. Με τη μετακίνηση αυτή προς τα αστικά κέντρα (που παρείχαν ευκαιρίες απασχόλησης και στις γυναίκες), πολλές Ελληνίδες άρχισαν να εργάζονται εκτός οικίας, με στόχο συνήθως είτε τη συντήρηση της οικογένειας είτε την επιτάχυνση της αποταμίευσης.

Οι έλληνες μετανάστες που εγκαταστάθηκαν μεταπολεμικά στο Βέλγιο εντάχθηκαν στις κατώτερες βαθμίδες της εργατικής τάξης της χώρας· παρόλο που οι περισσότεροι σύντομα εγκατέλειψαν τα ορυχεία, ένα πολύ σημαντικό ποσοστό εξακολουθούσε, το 1981, να κατέχει την ίδια κοινωνική θέση: το 26% του οικονομικά ενεργού ελληνικού πληθυσμού του Βελγίου ήταν άνεργο τη χρονιά αυτή, ενώ από αυτούς που εργάζονταν, το 63% ήταν εργάτες. Η κοινωνική θέση των μεταναστών αντανάκλασε τους λόγους για τους οποίους υιοθετήθηκε η πολιτική εισαγωγής ξένου εργατικού δυναμικού: επρόκειτο για ανειδίκευτους, που προορίζονταν για τις σκληρές, επικίνδυνες, ανθυγιεινές, κακοπληρωμένες και κοινωνικά υποβαθμισμένες εργασίες.

Ωστόσο οι ιδιαίτερα ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες των δεκαετιών που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο διευκόλυναν την ένταξή τους στην αγορά εργασίας και την οικονομική ζωή του Βελγίου, επιτρέποντάς τους να επωφεληθούν, έστω και άνισα, από τη γενική ευμάρεια, τις παροχές του κράτους πρόνοιας και τις κατακτήσεις της ντόπιας εργατικής τάξης. Ζώντας σε μια χώρα με ιδιαίτερα ανεπτυγμένο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, απέκτησαν αίσθημα ασφάλειας, το οποίο στερούνταν στη χώρα καταγωγής τους, εν μέρει ή και ολοκληρωτικά. Έτσι, παρόλο που οι περισσότεροι μετανάστες δεν γνώρισαν αισθητή κοινωνική άνοδο, βελτίωσαν κατά πολύ το βιοτικό τους επίπεδο. Οι προσδοκίες μιας σημαντικής μερίδας, τουλάχιστον –να ζήσουν την οικογένειά τους, να αποκτήσουν στο Βέλγιο ή τη χώρα καταγωγής ένα ακίνητο και να γεράσουν αξιοπρεπώς– εκπληρώθηκαν. Η πορεία των παιδιών τους, ωστόσο, παρά την καλύτερη μόρφωση που απέκτησαν και την αναμφισβήτητη ύπαρξη κάποιας κοινωνικής κινητικότητας, καθορίστηκε από την κοινωνική θέση των γονέων τους και, κυρίως, από την αρνητική οικονομική συγκυρία, όταν ήρθε η σειρά τους να ενταχθούν στην αγορά εργασίας.

Τα παιδιά των ελλήνων μεταναστών φοίτησαν σε βελγικά σχολεία και παρακολουθούσαν μαθήματα ελληνικών σε τμήματα μητρικής γλώσσας που δημιουργήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1960 από το ελληνικό κράτος, και τα οποία λειτουργούσαν σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης δύο φορές την εβδομάδα. Στις Βρυξέλλες λειτουργεί από το 1981 ένα αμιγές δημοτικό ελληνικό σχολείο, που συμπληρώθηκε με γυμνάσιο και λύκειο στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ενώ τα παιδιά των ελλήνων υπαλλήλων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που ζουν στην πόλη, έχουν τη δυνατότητα να φοιτούν στο ελληνικό τμήμα του Ευρωπαϊκού Σχολείου.

Οι έλληνες ανειδίκευτοι εργάτες, όπως και οι άλλοι ξένοι μετανάστες, βίωσαν τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής τους στο Βέλγιο την περιφρόνηση των πολιτισμικών πρακτικών και των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων και αντιμετώπισαν την εχθρότητα και τις προκαταλήψεις των γηγενών Βέλγων. Για να αντεπεξέλθουν στις δυσκολίες που δημιουργούσε η κατώτερη κοινωνική τους θέση, το εχθρικό περιβάλλον και ο γλωσσικός αποκλεισμός, για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες της καθημερινότητας, αλλά και για να αποκτήσουν χώρους κοινωνικής συναναστροφής, οι μετανάστες γράφτηκαν στα ελληνικά τμήματα των βελγικών συνδικάτων, οργανώθηκαν σε κοινότητες και συγκεντρώνονταν στις ελληνορθόδοξες εκκλησίες.

Αρχικά η υποδοχή των ελλήνων ανθρακωρύχων γινόταν από τα ισχυρά και μαζικά, στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, βελγικά συνδικάτα, τα οποία διεκδικούσαν την ισότιμη μεταχείριση των μεταναστών, προκειμένου να μην προτιμώνται από τους εργοδότες, και επεδίωκαν τη στρατολόγησή τους για να διατηρήσουν την ενότητα της εργατικής τάξης. Λίγο μετά τη μαζική άφιξη ελλήνων εργατών στα ανθρακωρυχεία, οργανώθηκε ελληνικό τμήμα στο χριστιανικό συνδικάτο του Βελγίου, το οποίο ανέλαβε να παρέχει υπηρεσίες για τη λύση των πιεστικών προβλημάτων τους με τα ημερομίσθια, τις ασφάλειες και τα επιδόματα, να μεταφράζει δωρεάν τα απαραίτητα έγγραφα, να διοργανώνει μαθήματα γλώσσας και συνδικαλισμού και να εκδίδει ελληνόφωνη εφημερίδα. Κατά τη δεκαετία του 1960 οργανώθηκε ελληνικό τμήμα και στο σοσιαλιστικό συνδικάτο του Βελγίου, το οποίο ανέπτυξε παρόμοιες δραστηριότητες. Τα ελληνικά τμήματα των βελγικών συνδικάτων υπήρξαν φορείς αλλαγών και χώροι ώσμωσης, λειτούργησαν ως μεσολαβητές ανάμεσα στη βελγική κοινωνία και τους μετανάστες, συμβάλλοντας δραστικά στη διαδικασία ενσωμάτωσής τους και παρέχοντάς τους έναν –έστω και περιορισμένο– χώρο κοινωνικής και πολιτικής συμμετοχής.

Η Ελληνική Κοινότητα Βρυξελλών, η πιο σημαντική από τις 10 κοινότητες του Βελγίου (Λιέγης, Σαρλερουά, Αμβέρσας κ.ά.), συσπείρωνε έως τη δεκαετία του 1960 εύπορους εμπόρους και ελεύθερους επαγγελματίες, τελώντας ουσιαστικά υπό την κηδεμονία της πρεσβείας. Στις αρχές, όμως, της δεκαετίας του 1960, η συντριπτική αριθμητική υπεροχή των νεοαφιχθέντων στις Βρυξέλλες πρώην ανθρακωρύχων, σε συνδυασμό με τη δράση της Αριστεράς, άλλαξαν τα δεδομένα: μέσα από συγκρούσεις η Κοινότητα πέρασε στα χέρια των αριστερών εργατών και από το 1962 έως το 1967 ανέπτυξε έντονη κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα. Μετά την επιβολή της δικτατορίας του 1967 η Κοινότητα συνετέλεσε στη δημιουργία της Επιτροπής Αντιδικτατορικού Αγώνα Ελλήνων Βελγίου, και η ενασχόληση με τα πολιτικά ζητήματα της Ελλάδας έγινε σχεδόν το αποκλειστικό της έργο. Οι παλαιοί πάροικοι, λίγους μήνες μετά το πραξικόπημα στην Ελλάδα, ίδρυσαν ξεχωριστό σύλλογο, που συνεργάστηκε στενά με τις ελληνικές Αρχές. Από το 1967 έως τη συνένωση των δύο σωματείων, το 1991, υπήρχαν, λοιπόν, στις Βρυξέλλες δύο ελληνικές κοινότητες. Με τη μεταπολίτευση στην Ελλάδα συνεχίστηκε για μερικά χρόνια η έντονη πολιτικοποίηση των κοινοτήτων και η ενασχόλησή τους κατά κύριο λόγο με τα τεκταινόμενα στην Ελλάδα.

Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ οδήγησε σταδιακά σε συνολικότερους μετασχηματισμούς στη ζωή των μεταναστών, καθώς μετέβαλε το νομικό καθεστώς των Ελλήνων που ζούσαν στο Βέλγιο, προσδίδοντάς τους νέα δικαιώματα, με τα οποία διαχωρίστηκαν σε σχέση με τους ξένους, που προέρχονταν από μη ευρωπαϊκές και ιδιαίτερα μουσουλμανικές χώρες. Στη δεκαετία του 1980, τη στιγμή που η παρουσία των παλαιότερων μετανα-

στών είχε αποδυναμωθεί με τη μεταβολή της ηλικιακής κατανομής στην παροικία, αυξήθηκε ο αριθμός των νεοαφιχθέντων, από την Ελλάδα, υπαλλήλων της ΕΟΚ στις Βρυξέλλες, και άλλαξε και πάλι η κοινωνική σύνθεση των μελών και της ηγετικής ομάδας της ελληνικής παροικίας. Ταυτόχρονα απαξιώθηκε σταδιακά η ενασχόληση με πολιτικά ζητήματα, μετατοπίστηκε η πολιτική των κυβερνήσεων σε θέματα μετανάστευσης, ενώ η ενιαία πλέον, από το 1991, Κοινότητα ανέλαβε ρόλο διαμεσολαβητή ανάμεσα στην παροικία και τις κυβερνήσεις των χωρών καταγωγής και υποδοχής ή την Ευρωπαϊκή Ένωση· οι στόχοι της προσαρμόστηκαν στα νέα δεδομένα της παροικίας και της διεθνούς πολιτικής: προωθώντας την ιδέα του “ευρωπαίου πολίτη” η Κοινότητα διατύπωσε τη θέση ότι η ενσωμάτωση των νέων ελληνικής καταγωγής στη βελγική κοινωνία έπρεπε να αντιμετωπιστεί ως ένταξη Ελλήνων στην ενωμένη Ευρώπη. Με την ίδρυση, από τη μία, αρκετών τοπικών συλλόγων στη δεκαετία του 1980 και, από την άλλη, της Ομοσπονδίας Ελληνικών Κοινοτήτων Βελγίου, το 1988, εμφανίστηκαν η εξειδίκευση και ο συγκεντρωτισμός. Σήμερα λειτουργούν επίσης αρκετοί ελληνοβελγικοί σύλλογοι διάδοσης των ελληνικών γραμμάτων.

ΚΑΤΩ ΧΩΡΕΣ

Λίνα Βεντούρα

Στα μέσα του 18ου αιώνα διαμορφώθηκε μια μικρή εμπορική κοινότητα Ελλήνων στο Άμστερνταμ. Εκεί βρέθηκε για ένα σύντομο διάστημα (1771-1777) και ο Αδαμάντιος Κοραής. Κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα στα μεγάλα λιμάνια των Κάτω Χωρών εγκαθίσταντο και κάποιοι πρώην ναυτικοί. Ολιγάριθμοι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία έφτασαν στην Ολλανδία μετά το 1922. Στην περίοδο του Μεσοπολέμου ιδρύθηκαν λίγες ελληνικές καπνεμπορικές, γυνεμπορικές και ναυτιλιακές επιχειρήσεις, καθώς και εταιρείες τροφοδοσίας πλοίων.

Στην πλειονότητά τους όμως οι περίπου 4.000 Έλληνες που ζουν σήμερα στην Ολλανδία, συγκεντρωμένοι κυρίως στην Ουτρέχτη, το Χόρινχεμ (Gorinchem) και το Ρότερνταμ, ήρθαν στη χώρα στις αρχές της δεκαετίας του 1960 για να εργαστούν στις βιομηχανίες. Η άφιξή τους ξεκινά το 1961, όταν ένα ολλανδικό κλωστοϋφαντουργείο και κάποια ανθρακωρυχεία αναζήτησαν εργάτες στην Ελλάδα. Το 1962 υπογράφηκε προσωρινή συμφωνία μετανάστευσης μεταξύ Ελλάδας και Ολλανδίας. Ανάμεσα στους πρώτους Έλληνες που έφτασαν στη χώρα ήταν και κάποιοι εργάτες που είχαν εγκαταλείψει τα ανθρακωρυχεία του Βελγίου. Η “φυγή” από τα βελγικά ανθρακωρυχεία άρχισε στο τέλος του 1962 και συνεχίστηκε ως την άνοιξη του 1964. Την ίδια περίοδο έφτασαν και κάποιοι έλληνες εργάτες από τη Γερμανία. Όταν το ολλανδικό κράτος δυσκόλεψε την εισροή από το Βέλγιο, άρχισε να αυξάνεται η στρατολόγηση εργατών στην Ελλάδα. Δεν μετακινήθηκαν, πάντως, πάνω από 1.500 άτομα με σύμβαση εργασίας. Αρκετοί ήρθαν χωρίς σύμβαση, έπειτα από πρόσκληση συγγενών τους ή στο πλαίσιο της οικογενειακής επανένωσης.

Οι περισσότεροι μετανάστες προέρχονταν από αγροτικές περιοχές της Βόρειας Ελλάδας (Θράκη, Μακεδονία) και είχαν χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Αρχικά μετακινήθηκαν κυρίως άνδρες. Η οικογενειακή συνένωση, που ξεκίνησε σύντομα, ολοκληρώθηκε την περίοδο 1968-1972. Η οριστική ελληνολλανδική συμφωνία μετανάστευσης υπογράφηκε τελικά το 1966, σε μια περίοδο οικονομικής κρίσης, που είχε ως αποτέλεσμα την ελάττωση του αριθμού των μεταναστών που εισέρχονταν στη χώρα. Έτσι, ακόμα κι αν συνυπολο-